

Hvad er historiens drivkraft?

"Hvad driver historien?" Det kan virke som et lidt underligt spørgsmål, og man kan jo bevare det simpelt: "Det gør tiden!" Ja, men hvad forklarer, hvorfor forskellige samfund har udviklet sig forskelligt over tid og sted?

1. Individet

Den klassiske politiske historie, der sommetider kaldes for kongernes eller de store mænds historie, lægger stor vægt på det enkelte individ og navnlig på magtfulde mænds afgørende indflydelse på historiske begivenheder. Der er da heller ingen tvivl om, at individet i nogle sammenhænge spiller en overordentlig stor rolle i historien. Det er jo oplagt, at Hitler spillede en meget afgørende rolle for historien i perioden 1933-45.

Men man kan jo spørge, om der ikke ville have været en anden, hvis ikke det havde været Hitler? Det rejser spørgsmålet, om Tyskland ville have udviklet nazisme af samme karakter, begyndt Anden Verdenskrig og have forårsaget Holocaust uden en Hitler? Med andre ord, var det personen Hitler, der var skyld i det hele, eller ville det, uden ham, alligevel være gået, som det gik?

2. Teknologien

Man kan også tillægge teknologien afgørende betydning for historiens udvikling. Teknologi skal i denne forbindelse forstås i bredeste forstand, således at det her også omfatter administration, organisation og infrastruktur. Det er rimeligt at stille spørgsmålet, om den til en hver tid teknologisk set mest udviklede kultur også vil være den mest magtfulde og dominerende, som vil forsøge på at påtvinge andre mindre udviklede kulturer sin egen dagsorden?

At teknologi har spiller og stadig spiller en rolle for den historiske udvikling, er oplagt. De romerske hære, der besejrede alt og alle, var fjendene teknologisk overlegne. Den europæiske erobring og kolonisation af Amerika, Afrika og Asien var blandt andet et resultat af europæisk teknologisk overlegenhed – kanoner og geværer over for bue og pil. Det var heller ingen tilfældighed, at den moderne dampmaskine blev opfundet og taget i anvendelse først i England, der var den absolut dominerende magt i 1700-tallet. At det blev USA, der kom først med atombomben, var heller ikke nogen tilfældighed, og dette våben samt teknologisk overlegenhed inden for alle andre områder spiller i dag en væsentlig rolle for det amerikanske magtmonopol efter afslutningen af Den Kolde Krig.

Men der er også eksempler på, at teknologisk forspring ikke gør det alene. Kina var i europæisk middelalder Europa teknologisk overlegen. Kinesiske flåder foretog opdagelsesrejser i Stillehavet og i Det Indiske Ocean og kunne nemt være sejlet til Europa, hvis ikke aktiviteten var blevet indstillet. Kineserne lukkede sig om deres egen mægtige kultur. Riget i Midten, og manglede den entreprenør- (værksætter) ånd, der kendetegnede de europæiske conquistadorer (erobrere).

3. Økonomien

Men man kan også hævde, at det er de materielle faktorer (økonomi i bredeste forstand), der er afgørende for historiens udvikling. Karl Marx mente, at det var forholdet mellem dem, der ejede produktionsmidlerne (jord, minet, fabrikker) og dem, der solgte deres arbejdskraft (ved at arbejde på jorden, i mine, og på fabrikkerne), der var afgørende for forslå historiens gang. Han mente, at de, der ejede, hele tiden ville være drevet af et mer-indtjeningsmotiv, og at de derved ville være i et modstræningsforhold til dem, der arbejdede. Dette modstræningsforhold ville resultere i, at det hele tiden blev vanskeligere for den besiddende klasse at opretholde en fornuftig forrentning af værdierne, og det ville i sidste instans føre til, at samfundet ændrede sig totalt, så der blev skabt fornyede muligheder for en god forrentning af kapitalen (værdierne). Han mente altså, at det var de besiddende klassers økonomiske interesser, der var altafgørende for historien gang. Marx afviste ikke, at mange andre faktorer havde spillet ind, men han var overbevist om, at den økonomiske faktor var den vigtigste, og at alt andet var underordnet den.

Synspunktet, at det er de materielle faktorer, der spiller den aldominerende og afgørende rolle for historiens gang, er ikke nødvendigvis marxistisk. Men det er Marx's forlæneste, at der i dag er en bred enighed om at tillægge økonomi meget stor betydning for historisk udvikling, uanset hvilken politisk opfattelse man har. Den forenklede amerikanske version lyder som titlen på en kendt sang: "*Money makes the world go around*".

4. Folket, menneskene

Nogle historikere har valgt at fokusere på folket, dvs. menneskene, som historiens drivkraft. Det kan lyde lidt forvirrende, men det skal forstås på den måde, at når rigtig mange mennesker i lang tid har de samme drømme, ideer og behov, og når de giver udtryk for dem, ja så sker der noget!

Det amerikanske militære engagement i Vietnam (1965-73) blev bragt til ophør, da demonstranterne mod krigen nåede op på millioner. Den amerikanske regering kunne ikke, uanset hvilke interesser den havde for at føre krigen, sidde det store flertal af sin egen befolknings holdning overhørig. Apartheidstyret i Sydafrika ophørte, blandt andet fordi den lille hvide minoritet ikke i langden kunne undertrykke en stor sort majoritet. Kina var, er og bliver en stormagt ikke mindst i kraft af sin enorme befolkning. Så befolkningerne, ja menneskene kan, når deres antal er tilstrækkelig stort, øve indflydelse på historien.

5. Religionens og ideerne

Endelig vil nogle hævde, at religion og ideer spiller en væsentlig rolle for historiens gang. Men i moderne tid i vores del af verden var der indtil for ca. 25 år siden bred enighed om, at religionen havde udspillet sin rolle som drivkraft i historien. Men gik man længere tilbage, var det jo oplagt, at man ikke kunne forstå for eksempel korstogene uden at kende deres religiøse baggrund. På samme måde kan man heller ikke forstå reformationen uden at kende til den splittelse i den kristne verden, der var anledningen. I en europæisk sammenhæng synes den eneste nyere konflikt, der også har religiøse rødder, at være den uløselige konflikt mellem katolikker og protestanter i Nordirland. Den konflikt har mange andre årsager end lige netop den religiøse modsætning, men uden indsigt i denne er det helt umuligt at forklare, hvad der foregår og hvorfor.

Og i dag, hvor vi i den vestlige verden lever i en totalt sekulariseret, dvs. ikke-religiøs virkelighed, er mange blevet overrasket over religionens store betydning for nutidens verdenshistorie. Ingen vil jo afvise, at den radikale islamisme i dag spiller en betydelig rolle i politik i mange islamiske lande, men den har også, navnlig efter 11. september 2001, sat dagsordenen i den vestlige verden og er en væsentlig forklaring på den nye, blinde og altopfattende internationale terrorisme.

En anden faktor, som kan minde om den religiøse, er ideerne. Det er vanskeligt at forstå Den Franske Revolution, hvis man ikke er opmærksom på, at tiden op til denne store altopfattende ændring af ikke alene det franske samfund også var et resultat af de mange oplysningsfilosoffer, der var produkter af deres samtid, og som i pagt med "tidsånden" kritiserede det bestående.

Historiske årsagsforklaringer

Som det er fremgået af ovenstående forsøg på at redegøre for nogle af de faktorer, som øver indflydelse på historien, er det vanskeligt at udpege en egentlig drivkraft for historiens udvikling. Historiske problemstillinger er komplekse størrelser, som det kan være meget vanskeligt at beskrive nøjagtigt, forklare tilbunds-gående og forstå i dybden. Derfor bliver historiske fremstillinger, som prøver at få det hele med, tit meget vanskelige og uoverskuelige. Historikeren vil gerne se sammenhænge og forklare årsager til en given udvikling. Men hvis der er én sandhed, kan man i hvert fald hævde, at der er mange forklaringer af den. I virkeligheden kan vi kun prøve at nærme os en forståelse af, hvordan det var, og hvorfor det gik, som det gik.

Det er elementært at vide nogenlunde, hvornår noget skete. Det kan give overblik at kende de væsentligste årstal, det historiske skelet. Det er vigtigt at vide, at nogle forhold kom før andre. Men når det er sagt, så spiller mange faktorer ind på historien gang. Nævnt i flæng kan man hævde at økonomiske, sociale, kulturelle, politiske, etniske, religiøse forhold påvirker historiens gang, men samtidig spiller menneskene en rolle for historien, dels som grupper og dels som individer.

Når man skal beskrive, forklare, forstå og vurdere historiske begivenheder, er det vigtigt, at man gør sig klart, hvilke faktorer man tillægger størst betydning. Faktorenes orden er i historie netop ikke vilkårlig, men er et resultat af, hvem man er, og hvad man forsøger at beskrive og forstå og hvordan.